

# ARAP BAHARI'NIN JEOPOLİTİĞİ

Sınırları Arap ülkelerinden ibaret olan Arap Baharı ortaya yeni bir siyasi coğrafya çıkarıyor. Devlet dışı aktörlerin mobilite, örgütlenme ve askeri kabiliyetlerinin arttığı, devletlerin varlıklarını koruma adına kollektif bilincin dönüştürücü etkisi karşısında otoriter maharetlerini sergiledikleri bir süreç yaşanıyor.

**Bülent ARAS**

**A**rap Baharı'nın kalıcı etkilerinden biri kitlelerin siyasi ufuklarındaki dönüşüm ve yeni bir siyasi manzaranın ortaya çıkmasıydı. Baharı yaşayan ülkelerde otoriter eğilimler tutunmaya çalışsa da toplumsal talepler siyasi elitlere baskı kurmayı başardı. Arap liderlerinin 2012'deki İsrail taarruzundan sonra gerçekleştirdikleri Gazze ziyaretleri değişen jeopolitiğin habercilerinden biriydi. Arap Baharı'nın siyasi coğrafyası, farklı ölçülerde dönüşüm geçiren, Arap sorunları etrafında yapılan ve yeni bir bağlamda eski sorunların yeniden ortaya çıkışı ile karşılaşan Arap devletlerinden oluşuyor. Her ne kadar siyasi coğrafyası Arap ülkelerini aşmasa bile Arap Baharı'nın zihinsel ve entelektüel evreni sınırları aşıyor, evrensel haklar ve iyi yönetim ile irtibat kuruyor.

## Siyasi Coğrafyanın Gerilim Hatları

Kitlelerin otoriter liderlere meydan okuyuşundaki esas çıkmazlardan biri siyasal coğrafya ve entelektüel evren arasındaki gerilimden kaynaklanıyor. Bu gerilim modası geçmiş yönetim modellerini değiştirmeye, dünya zamanına çıkmaya

zorluyor. Diğer bir gerilim ise bu bölgedeki Arap olmayan unsurların (Örnek: Kürtler) yeni siyasi coğrafyanın Arap özüne meydan okumasından kaynaklanıyor. Sonuçta ortaya çıkan Arap olmayan unsurların Araplaştırılması ve bu öyle irtibatı derecesinde anlam kazanması, bağlamlarından yabancılaştırılmaları. Bu eski alışkanlık bölgenin yeni manzarasında geçerliliğini korumaya çalışıyor.

Üçüncü gerilim Türkiye ve İran gibi ülkeleri çevre aktörü olarak değerlendirip, onları kendi jeopolitik tasavvuru dışında tutmak. Buna ek olarak dördüncü gerilim ise zaten karmaşık bölgesel sistemde devlet dışı aktörlerin güçlenmesi ile yeni sorunların ortaya çıkışı. Hamas ve Hizbullah gibi önceki gruplar bölgedeki değişime ayak uyduramazken, Kürtler yarı-devlet yapısı, İslam Devleti ise fiili sınır aşan varlığı ile önem kazandı.

Bu siyasi coğrafyada ortaya çıkan yeni jeopolitik, devlet, devlet dışı aktörlerin esnek ittifakları ve dış aktörlerinin müdahaleleri ile şekilleniyor. Geleneksel devlet aktörleri Arap Baharı'nın dönüştürücü yeni kolektif bilincinin etkisine karşı kendi kapsayıcı ya da

reddedici yaklaşımları ile siyasetlerini belirliyor.

## Esnek İttifaklar Zamanı

1950'den beri bölgesel politikayı reformculara karşı revizyonistler fikri şekillendirse bile yeni yapıyı daha çok değişen ittifaklar, rejimler ve devlet dışı aktörlerin yükselişi ve çöküşü şekillendiriyor. Tunus, Libya, Yemen ve Mısır gibi siyasi dönüşüm geçiren ülkelerde, son ikisinde sınırlı olsa da iç güç çekişmelerine göre pozisyon değişiyor. Ürdün, Fas ve Körfez monarşileri, Suudi Arabistan ile ittifak kuruyor. Monarşi bloğu farklı otoriter hayatta kalış metotları ile toplumsal talepleri erteleyerek Arap Baharı'nın etkilerini minimize etmede başarılı gözüküyor. Bu grubun jeopolitik konumlanması paylaşılan perspektifi yansıtıyor. Körfez bölgesi, yabancılaşan bir Umman ile bölgesinde hakim olan Suudi Arabistan ve Katar rekabeti ile karşı karşıya kalmış durumda. Suudi Arabistan Bahreyn'deki iç karışıklıkları ezmek için askeri müdahalede bulunmuştu. Suudi Arabistan ve Katar birlikte Libya'daki askeri müdahaleye katkıda bulundular.



Suudi Arabistan ve Katar rekabetinin karmaşıklığı aynı zamanda Mısır'da açığa çıktı. Katar, 2012'de seçimle yönetime gelen Mursi yönetimini desteklerken, Suudi Arabistan askeri darbe ile yönetime el koyan Sisi'yi destekledi. Suudi Arabistan ve Körfez müttefiklerinin darbeyi desteklediği ve yeni hükümete finansal yardımda bulunduğu da bir sır değil. Suudi Arabistan Müslüman Kardeşleri Katar'ın provokatörü olarak görüp, Katar'ı Müslüman Kardeşlerden fayda sağlayarak bölgesel ayaklanmaları düzenlemek ile suçluyor.

Devlet dışı aktörler öncelikli olarak ayakta durma motivasyonu ile çeşitli ülkelerde, bazen de sınır aşan ölçekte pozisyonlarını konsolide ederek jeopolitik sahnede yerlerini alıyor. Bunun en açık örneği İslam Devleti'nin ortaya çıkışı ve Irak ile Suriye'de bazı bölgeleri kontrol altına alması. Bu merhametsiz terörist yapı ayakta durmak için ve Irak ile Suriye'de yayılmak için her yolu deniyor. Diğer devlet dışı aktörlerden Kürdistan Bölgesel Yönetimi, grubun federal Irak yapısına genişlemesini engellemek için Irak'ta İslam Devleti ile

çatışıyor. İkisi de Suriye'de Esad yönetimine karşı dururken, İslam Devleti Rojava'daki Kürtlerin fiili özerkliğini ve Irak'taki yarı-devlet Kürt oluşumunu tehdit ediyor.

Hamas ve Hizbullah, eski tip devlet dışı oluşumlar, farklı çıkar ve pozisyonlara sahipler. İki grubu yakın tutan yegane faktör İsrail karşıtlığı. Hamas Arap Baharı sürecinde kendini İran ve Suriye'den uzaklaştırdı, Türkiye ve Katar ile yakın ilişkilerini korudu. Suudi Arabistan, Hamas'a Müslüman Kardeşler komplosunun bir parçası olarak yaklaşıyor. Hizbullah, Suriye'de Esad yönetimini korumak için yoğun bir müdahalede bulundu ve Irak'taki merkezi Şii yönetimine yardım etmek için Irak'a yöneldi. Hizbullah Arap dünyasında önceden sahip olduğu prestiji, bu ülkelerde iki otoriter lideri desteklemek için telafisi zor bir şekilde erozyona uğratmıştır.

Türkiye ve İran, Arap Baharı coğrafyasının dışında kalsa da bölgenin yeni siyasi coğrafyasında tahsis edilen entelektüel ve siyasi topluluğun parçası. Suriye ve Irak üzerinde karşıt görüşleri ve farklı

aktörler ile ittifakları var. İran, Suudi Arabistan'ın ezeli düşmanı, Türkiye'nin Körfez krallığı ile ilişkileri son yıllarda sorunlu. Bu kötüleşmenin ana nedeni ise Türkiye'nin Mursi'ye olan desteği ve darbe hükümetine mütemadi eleştirisi. Hizbullah Lübnan'da kontrolünü korurken, Esad ve Maliki'yi iktidarda tutmak için yoğun çaba harcıyor. Türkiye'nin başkaldıran kitlelerden taraf olması Suudi Arabistan'da Müslüman Kardeşler'e yardım olarak tercüme edildi. Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki bu karşılaşma dolaylı olsa da İran ve Suudi Arabistan birbirini doğrudan doğruya Yemen ve Bahreyn'de sınıyor. İsrail ise Arap Baharı ile ortaya çıkan gelişmelerin İslamcı yönetimlere yol açacağı korkusu ile sürece mesafe ile yaklaştı.

Esnek ittifaklar, ülkelerin bölgesel yeniden yapılandırılmalarına karşı alınan pozisyonlarda görünüyor. Fakat durum en iyi Suriye özelinde gözlemleniyor. Suriye'deki durumla birlikte ortaya çıkan politikalarda tüm önemli aktörlerin ilişkisi, değişen ittifaklar ve politikaların sürekli yeniden ayarlanması, oluşan dönüşümü neredeyse bir

mikrokozmos olarak gözler önüne seriyor. Suudi Arabistan ve Katar Suriye’de farklı fraksiyonları desteklerken Lübnan Hizbullah’ı ve İran Esad rejimini destekliyor. Devlet dışı aktörler varlıklarını Suriye’deki güvenlik boşluğuna borçlular ve gelecekle bu bölgede tutunmalarına bağlı.

Başka bir ifadeyle Suriye sahnesinde Suriye muhalefeti, Kürtler ve radikal gruplar varoluş ve konumlarını pekiştirmek için hayati bir mücadele veriyor. Kendini savunma, stratejilerine destek ve kaynak bulma ve aynı zamanda Esad’a karşı savaşmaya çalışan bu aktörlerin ortamı kaos ve iç savaştır. Türkiye, Suriye muhalefetine destekliyor ve hatırı sayılır sayıda mülteciyi ağırlıyor. İsrail, gelecekte ortaya çıkabilecek İslamcı ya da anti-İsrail odaklı bir yönetimin kurulma ihtimalini tedbirle takip ediyor.

### Uluslararası Aktörler

Arap Baharı’na etki edemeyen bazı uluslararası aktörler, gidişatta rol almak için devreye girmek istediler. Fakat siyasi oyun artık ‘içeride’ kuruluyor ve dış aktörler uluslararası meşruiyet kazandırma, siyasi ve ekonomik destek sağlama amacına hizmet ediyor. Dış aktörler için içeriği belirlemek, Arap Baharı öncesi dönemden çok daha sınırlı. Bu nedenle dış aktörlerin uygun zamanı belirleme endişesi yeni dönemin olmazsa olmazına dönüşmüş durumda.

Bugün gelişmekte olan jeopolitiğin dış aktörleri ABD, AB, Rusya ve Çin. Dereceleri değişse bile, bu siyasi coğrafyadaki etkileri düşüşe geçmiş durumda. Bölgesel siyasette dışarıdan gelişen bir dizaynın imkanı önemli ölçüde azaldı. Ancak bölgesel aktörler güvenlik,

meşruiyet ve yardım ümidiyle irtibatı sürdürüyorlar. Dış aktörler Arap Baharı’nın oluşmasında var olamazken, hepsi izleyen döneme müdahale etmeye çalışıyor.

Çin, pragmatik bir yaklaşımla iktidardaki gruplar ve mümkünse muhalefet hareketleri ile iletişim kuruyor. Rusya, kendi perspektifiyle Batı’ya Libya’daki BM kararını suüstimal ettiğinden dolayı duyduğu güvensizliği ifade ediyor ve Esad rejimini destekliyor. Rusya ve Çin, başka ülkelere müdahale etmeme prensibine ve dış baskıyla rejim değişikliğine karşı olma söylemine başvuruyor. ABD, toplumsal talepleri desteklerken aynı zamanda bölgedeki müttefiklerini korumayı amaçlıyor. Bunun sonucu, Mısır’da Mübarek’in devrilmesini desteklerken, aynı ülkede seçilmiş bir hükümetin darbe ile devrilmesine sessiz kalmaya tekabül ediyor. ABD, Tunus ve Libya dönüşümlerini desteklerken Bahreyn’deki muhalefetin susturulmasına sessiz kalıyor. AB ise özellikle Akdeniz bölgesinde bir süredir aradığı siyasi topluluğu buldu. Fakat hak, özgürlük ve iyi yönetimi destekleyen aktif bir duruştan kaçınıyor. AB’nin Tunus ve Libya’daki rolü spesifik çıkarları gözetilen ülkelerin politikalarıyla şekillendi.

### Arap Baharı ve Yeni Siyasi Coğrafya

Sınırları Arap ülkelerinden ibaret olan Arap Baharı ortaya yeni bir siyasi coğrafya çıkarıyor. Devlet dışı aktörlerin mobilite, örgütlenme ve askeri kabiliyetlerinin arttığı, devletlerin varlıklarını koruma adına kolektif bilincin dönüştürücü etkisi karşısında otoriter maharetlerini sergiledikleri bir süreç yaşanıyor. Devlet-dışı ve devlet aktörlerinin

1950’den beri bölgesel politikayı reformculara karşı revizyonistler fikri şekillendirse bile yeni yapıyı daha çok değişen ittifaklar, rejimler ve devlet dışı aktörlerin yükselişi ve çöküşü şekillendiriyor.

birbirine paralel aynı bölgesel düzende varlıklarını sürdürme imkanı ortadan kalktı. Bu aktörlerin iç içe geçtiği, sınırları anlamsızlaştırıp, bazen birleştirerek iki sınır arasında yeni fiili yönetim yapıları kurdukları gözleniyor. Bu yapılar geçici olabilir, ancak bu gerilimin kalıcı olduğu ve yeni sınır tanımlamalarını dayatacağı öngörülüyor. Klasik anlamda Vesfelyan manada devlet yapılarının olmadığı bir coğrafyada sınırlar hiç olmadığı kadar anlamsızlaşıyor. Ulus ötesi akımlar dönüştürücü tesirlerini icra ediyor ve bölgesel aktörler esnek ittifaklarla meydan okuma ile mücadele etmeye çalışıyor. Güvenlik boşlukları, terörist gruplar, aşırı şiddet, darbeler, ayaklanmalar, uluslararası müdahaleler bir döngü halinde cereyan ediyor. Esnek ittifak sistemleri, jeopolitik tiyatronun yıkıcı görüntüsü önümüzdeki dönemin daha iyi olmayacağını gösteriyor. 1950’lere gidip gelen Arap dünyası jeopolitiğinin bir yapı çözümü ve Arap Baharı ile değişime uğradığı tartışma götürmez bir gerçek. Arap Baharı’nın muhtemelen en önemli kalıcı etkisi yepyeni bir jeopolitik gerçek ile karşı karşıya kalma olacak. ○

*Prof. Dr., Sabancı Üniversitesi ve Wilson Center*